

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XI. évf.

1900. október

8. szám.

A SZABIROK NEMZETISÉGE.

(Első közlemény.)

p. 337.

A *'Tāpar* névnek, a mely módosulataival - *Šabar, Saber, Šoper, Sabir* stb. - együtt elterjedt földrajzi elnevezés a tobolszki kormányzóságban, igen nagy a fontossága. A következő sorokban mindazon többé vagy kevésbé fontos mozzanatokat, a melyek e névre vonatkoznak, összeállítani igyekeztünk, hogy megkönnyítsük annak magyarázatát. Kezdjük kutatásainkat az Alsó-Irtis vidékén, a hol alkalmunk volt személyes megfigyeléseket tenni.

Ezen a vidéken, a tobolszki kerület északi felében, egy osztják voloszt van, a melyet oroszul Narym-nak neveznek, a mely azonban a benszülötteknél *'Tapar-mir* nevet visel. Úgy látszik, hogy ez a név előbb csak egy kisebb részére vonatkozott az említett volosztnak. Megjegyzem ugyanis, hogy a mostani osztják volosztok mindegyike több kisebb, a történetiróknál *Ulussa*, és *Wolost* elnevezés alatt említett államból alakult, a melyek mindegyikének volt egy központi földvéra és örökös dynastiák kormányozták őket. A mostani narymi voloszt három régiből alakult, t. i. a narymi, tarchani és czingaliniből, a melyek előbb önmagukban egy-egy kis fejedelemséget alkottak s ezek egyikének székhelye volt a magános dombon épült *'Tapar-vár* (*'Tapar-voš*), körülvéve a domb lábánál épült falvakkal. Magát a dombot *Vožen-unt*-nak („város-halma”) és a körülte fekvő falvakat *Voč-ipta*-nak („város előttinek”) nevezik.

A *'Tapar-voš* földmaradványai még jelenleg is láthatók a czingalini kunyhók mellett, a hol a lakosok kihalása miatt már csak két falu van. A vár maga, jóllehet az idő megrongálta, igen tipikus építmény. Alakjára nézve három oldalú piramis, a mely lépcsősen s igen lassan emelkedik fölfelé. A vár hátulsó oldalán, a hol a domb könnyebben mászható meg, két félkör alakú sáncz van, a mely védelmezi

p. 338.

ezen oldalt. A lépcsőzetes oldal több helyen meg van szakítva természetes vagy mesterséges árkokkal és sánczokkal, a mely körülmény miatt a várat „hét-dombú”-nak (*tābet-čippe*) nevezik. *'Tāpar-voš* vára nagy tiszteletben áll a körülakó osztjások előtt, nemkülönben a tatárok is úgy tartják, hogy valamely szent szűznek a nyugvó helye. Így volt ez régebben is, a mint ennek nyomát találjuk több régi hősénekekben és dalban. A gyűjteményemben levő egyik hősi mondában is úgy van feltüntetve ez a város, mint két fejedelmi testvér küzdelmének színhelye, a kik egy *'Tāpar asszony*nak fiai.

A czingalini jurtákban egy más dalt is hallottam ezen városról, amelynek teljes feljegyzését azonban nem sikerült elkészítenem. Körülbelül így kezdődik:

Xūdēm 'T āpēr moxlaŋ āvèt muŋna ōmdāi
Tābet-čippe katkēŋ (?) āvèt muŋna ōmdāi.

„A hármas¹ 'Tāper görbe földfokán éltünk mi,
A hét halmú magasra emelkedő (?) földfokon éltünk mi.”

A czingalini osztyákok mesélnek még a 'Tāpar-város korábbi fejedelmeinek egy kardjáról, 'Tapar jitaŋ nare-ról (a 'Tapar kezében lévő kard), a melynek az a tulajdonsága volt, hogy ha egyszer kihúzták, mindenkit levágott, a ki közelében volt.

Ezenkívül a 'Tapar név még feltalálható két általam feljegyzett medveénekben, a hol egy 'Tapar-asszony, hasonlóan a kām-asszonyhoz, mint az osztyákok törzsanya jelenik meg. Találkozunk ezen névvel a Tarem fiának, Pairaxta-nak tiszteletére énekelt himnuszban. Elmondja ez a himnusz, hogy Pairaxta-nak volt egy íjja; ennek az íjnak a húrja két rétvű volt: egyik arany-selyem, a másik 'Tapar-csalán² fonalból. Ezt a csalánt azon helyen szedték, a hol hajdan a 'Tapar-ház állott. (A csalán ugyanis a régi telepek helyén nő legjobban).

Valamennyi efféle szájhagyomány arra mutat, hogy a 'Tapar-név északnyugoti Szibéria hajdani lakosainak volt a neve, továbbá, hogy ezen 'Tapar névvel a régebbi osztyákok és vogulok sűrűbb érintke-

---

¹ A 'Tapar-város népessége ugyanis a békés időkben három faluban lakott.

² A köznyelvben a neve pūdēn (irt. o.). pōtēn (nar. o.). A csalán neve a voguloknál is: ponal, ponla, azaz tkp. „kender”. Ezen két növénynek egymástól való megkülönböztetése céljából az "osztyák kender" vagyis "csalán" megnevezésnél -xanda, a vogulban "mańs" jelző használatos, melylyel szemben a valóságos kender: "orosz", rut', ruš. Az osztyákoknál tehát a csalán teljes neve ez: xanda-pudēn (-poten), a voguloknál pedig mans-panla, vagyis vogul-csalán. Az oroszok kenderét rut-pudēn, rus-pudēn-nak nevezik.

p. 339.

zésben voltak, tőlük nőket raboltak vagy vettek és később helyeiket is elfoglalták.

A 'Taparokra vonatkozólag még egy sajtószertű vonást találunk az osztyákok legtöbb meséjében és mondájában és ez az, hogy a 'Taparokat mindig bizonyos tisztelettel és hódolattal említik, mintha ők valamely magasabban álló faj volnának és szinte dicsekednek vele, hogy tőlük származnak. A 'Taparok iránti tisztelettel találkozunk a zavodin-i (Nar. Vol.) osztyákok következő tradíciójában : A szamojédek a régebbi időben gyakran betörték az Irtis-melléki osztyákok területeire, de ilyen hadjárataik alkalmával mindig különbséget tettek a most mellettük és közöttük élő Narym és Tarchan volosztbéli osztyákok között. Amazokat Tapari emberek-nek (Tapar-jax) nevezték és barátaiknak tartották, míg a tarchaniaknak (Tarxan-jax) annyi kárt tettek, a mennyit csak tudtak.

Miben és hol rejlik az osztyákok, és szamojédek nagy tiszteletének oka ezen őslakók iránt, nem tudjuk. Nem a szellemi és kulturális fölényben rejlett-e? Úgy gondoljuk, hogy azok a sánczokkal, árkokkal művésziesen felépített csúd-várak, valamint az ott található díszes cserépedények, agyagedények, és salak-darabok, melyek a fazekas- és kovácsmesterség bizonyos fejlettségét feltételezik, nem származhattak a kultúra alacsony fokán álló mai osztyákok és vogulok elődeitől, hanem az egykor itt lakó 'Tapar-nép maradványaiul tekintendők.

A tobolszki kerület déli részében szintén megtaláljuk ezt a nevet, Sibir, Sibir alakban az ott élő tatároknál, kik az ország autochton lakóit jelölik ezzel a névvel és nekik tulajdonítják az összes régi emlékeket. Ezzel a névvel jelölik meg az eskalbini volosztban, az Irtis-vidéki, Tobolszkon alul és felül fekvő földvárakat, egynéhány délre eső vár kivételével, a melyeket a kara-kitanok vagy katanoktól származtatnak. Sibir (Sibir) gala a sibirek erősségeit

jelzi, a sírhalmokat pedig, valamint általában minden többé vagy kevésbé kimagasló maradványát a régi telepítéseknek *Sebe* (*Sivir tuba* névvel emlegetik. Ide kell sorolni az ottani tatár khánság hajdani fővárosának *Sibir* nevét is, a mely egészen bizonyosan a *Sibir gala* kifejezés megrövidítése. Az irtisi osztjákoknál, a kik északi szomszédai a tatároknak, a *Seber*, *Sivir* név majdnem ismeretlen, egyetlen egyszer hallottam csak a Konda mellett a puschtini kunyhókban. És ez természetes, mert itt már a *'Tapar* (Sabar) formában jön elő és mert a nagyobbára eloroszosodott osztjákok a terület őslakóit a tág körű чудь (csúd) orosz kifejezéssel jelölik.

p. 340.

Ha nyugotra fordulunk, a vogulok főfészkeben, a turinszki kerületben ismét megtaláljuk ezt a földrajzi nevet. A történelemből tudjuk, hogy a középső Tawda vidékét minekelőtte az oroszok meghódították volna, *Tabary*-nak hívták (Fischer: Sib. Tört. térképe). Lakosai, a földmiveléssel foglalkozó vogulok és tatárok *tabarinok*, *tabarintzi*, *tabárok*, az általuk lakott földvárak pedig *Tabary* (Та́рапа) néven voltak ismeretesek. 1593-ban a moszkvai kormányzóság elhatározta, hogy egy új Tabary várost épít s hogy mindenféle versengést kizárjon, az új telepítés érdekében a közel fekvő kis tatár falvakat mind lerombolta. Azonban az elpusztult falvak neve mai napig fenmaradt három volosztban. A tabari vogulok az alsó és felső tabarini kerületben, továbbá az oroszok (a tabarini voloszt két hasonló nevű falujában) megőrizték.

Müller, Szibéria történetírója, a vogulok említett nevét egy fejedelmük nevére vezeti vissza, a kit *Tabar* vagy *Tobar*-nak nevez. Ezen magyarázat nem eléggé indokolt, mert a mint láttuk, a mellettük lakó tatárok is ugyanezen nevet viselték. Jobb Fischer történetírónak magyarázata, a ki egy vogul nemzetség nevéből vezeti le, a mely nemzetség még az oroszok uralma előtt a Tawda mellett élt. Nagyon valószínű, hogy a tabarini tatárok, hasonlóan a tobolszki kerületben¹ lakó tatárokhoz, eltatárosodott vagy legalább is tatárokkal keveredett vogulok, a kik valamely tabar eredetű nemzetségből származtak. A turinszki kerület voguljai előtt az említett név *Sapér* alakban ismeretes. Dr. Munkácsi Bernát szerint az oroszok jelölésére használják ezt a nevet, a mi azonban a névről szerzett eddigi ismereteinkkel ellenkezik.

Csekély módosítással találjuk ezt a nevet a kormányzóság északi részén, a berezovi kerületben, a hol *Saber*, *Saper*, *Saper*, *Soper* formában jelenik meg. A Reguly Antal gyűjteményében egy északi osztják hősi énekben ilyen bekezdést találunk:

Šoper nohlä vuas ti amesleu
Šaper nohlä aut ti amesleu

„A kimagasló Soper (Saper) városában éltünk mi (eddig).”

Egy másik énekben pedig ezt találjuk: „*Šaper naj ānkem ar*”, Ének Saper (város) fejedelemnőjéről².

¹ Irt. Ost. 1. 17. 1ap.

² Hunfalvy Pál: Nyelvtud. Közl. 14-18. 1ap. [in: Pápay József: Északi osztják medveénekek, Bp., 1934].

p. 341.

Ezen énekeket úgy lehet tekinteni, mint a távolabb déli vidéken énekeltek visszhangját (v. ö. az irtisi osztjákok hasonló énekét). De miként magyarázzuk meg a *Šaber-mām* (Saber-nép) kifejezést, a mely névvel Reguly szerint egy osztják törzs nevezi magát Obdorsk mellett; nemkülönben a *Šaber-mu* (Saber-föld) elnevezést, a melyet meg Munkácsi B. szerint Pápai J.

jegyzett fel ugyanezen vidéken. Úgy kell lenni, hogy a *'Tapar, Saber, Saper* stb. elnevezések északnyugoti Szibéria benszülöttei előtt jól ismertek voltak, habár azok az osztjások, a kik az Ob völgyének vonalán laknak a szurguti határtól fölfelé, minden direct kérdésre, a mely az ország hajdani őslakói felől akar értesülést szerezni, az *Ar*-népet (*Ar-jax*) nevezik meg, míg ellenben a szamojédok a *Sürtje*¹ népről emlékeznek meg, a mely név talán a *Sabar, Sibir*-rel egy eredetű.

Végül említést érdemel az a körülmény, hogy az északi Uralban, a Pecsora egyik jobboldali mellékfolyójának, az Ussanak forrásánál két hegynek hasonló neve van, mint a szóban forgó népnek. Még pedig: *Sabrei-pai, Savri pai* (*pai* osztjákul: domb, magaslat), a miből valószínű, hogy itt Sabar-hegyről van szó. Hasonló hangzású (*Saprai*) neve van egy fenyőkkal borított dombnak a temljacsevi volosztban (tobolszki kerület), a hová a tartomány hajdani lakosai halottaikat temették.

Ezenkívül a *Šaper, Šoper, Saber* stb. nevek sokféle vonatkozásban fordulnak elő az északi osztjásoknál és voguloknál: ész. osztj. *šaber* (šoper) *voh* (-ogi) annyi mint: ezüst, szó szerint „saber fém”; éjsz. vog. *saper aln* = saber ezüst, déli vog. *saper-* vagy *sapra-kwørex*, „csóka” (tkp. saber-varjú), mely kifejezésnek a kondai vogulban *maskau kwørex* (tkp. muszka varjú) felel meg (v. ö. fent: az oroszok saper nevét).

Az említett adatok elegendők annak a megmutatására, hogy mennyire el van terjedve a szóban forgó elnevezés az óriási tobolszki kormányzóság különböző vidékein. De miután igen réginek látszik - Raschid-Eddin perzsa történetíró említi először a XIII. században, azonban már előbb is élnie kellett -, nem lehet csodálkoznunk azon, hogy különböző vidékeken és népeknél, sőt ugyanazon népek messze szétszórt törzseinél jelentékeny módosulást szenvedett. Mindenesetre állítanunk kell, hogy mindazok a fentebb említett kifejezések: *'Tapar-voš, Šoper- (Šaper-) voš, Sivir-gala*, a historiai *'Tabary* (Таӓара) és a tobolszki kormányzóságban hajdan létezett tatár khánság székhelyé-

---

¹ Castrén: Ethn. Vorles. 86. 1.

p. 342.

nek *Szibir* neve, egy és ugyanazon értelműek, továbbá hogy a *'Taparok, Saberek, Sivirek* népe által lakott és nekik tulajdonított várak, nemkülönben a hasonló hangzású nevek, északnyugoti Szibéria hajdani lakosaira vezethetők vissza. Mindezekhez meg kell jegyeznünk, hogy az irtisi osztják nyelv hangtörvényeit számba véve a szóban forgó név változatainak alapformája gyanánt *Tabar* vagy *Sabar* vehető fel.

Most megkíséreljük közelebbről meghatározni a sabarok hajdani lakhelyének határait. Egy régebbi cikkünkben így vázoltuk a szibirek vagy szivirek országát: Magában foglalta a tobolszki kerület déli felének nagyobb részét, vagyis a Tobol és Vagai alsó és az Irtis középső folyása mentén fekvő tartományokat, körülbelül 150 verstnyire Tobolszktól felfelé és 100 verstnyire lefelé. Én szerintem az Alymka, Noska és részben a Konda és jobboldali mellékfolyók által elárasztott földszávokat, a melyek jelenleg az eskalbini és részben a kis-kondai wolosthoz tartoznak, ide számítani nem lehet (lásd Сиб. Сборн. 1891. 130. 1.)

Miután a *Sibir* elnevezést csak egy változatnak tartjuk a sabar nép sokféle neve között, a fentemlített határokat jelentékenyen ki kell terjesztenünk, t. i. északon az obi-öböl, nyugaton körülbelül az Ural-hegységig, délen a Turáig. Úgy látszik, hogy a sabarok (Tabarok) egykor északnyugati Szibéria kopár vidékeinek legnagyobb részét bírták, a melyben benne voltak a tobolszki (talán a keleti részt kivéve), turinszki, tjumeni és berezovi kerületek. Valószínű, hogy ez a törzs az Uraltól nyugotra is lakott. Számos folyó, tó, falu, valamint csud várnak a neve Kelet-Oroszország északi és középső részén: Sabarova, Samarova, Saburova, Savarskaja stb. arra látszanak utalni, hogy ott is honos volt, habár sok ezen nevek közül

későbbi eredetű is lehet és a Szibír szóból vagy egy orosz hasonló hangzású családnévből is származhatik. Ezen körülményt alkalomadtán nem szabad figyelmen kívül hagyni. Az ilyen nevek eredetére vonatkozó történeti adatok hasonló esetekben zsinórmértékül szolgálhatnak.

A mi azt a kérdést illeti, hogy melyik törzshöz számítandók északnyugoti Szibéria ezen őslakói, két felfogással találkozunk. Az egyik feltevést Florinsky, a szibériai régiségek ismert nevű kutatója képviseli, a ki szlávoknak tartja őket; a másik vélemény a finn-ugorokhoz számítja őket és ennek képviselője a jelen értekezés írója, a ki bennük az osztjások, vogulok, magyarok közeli rokonait véli. Feltevésemet a következő adatokkal támogathatom:

A magyarok, kiket Constantinus Porphyrogenitus az (európai)

p. 343

sabarokkal azonosít, Lebediába történt költözésük előtt valószínűleg a Közép-Ural vidékén laktak más magyar törzsek szomszédságában, melyek az Ural innenső oldalán folytattak nomád életet. Miután az északnyugoti Szibériában élő osztjások és vogulok a magyarokkal igen közel álló nyelvet beszéltek, nem merész az a feltevés, hogy a sabarok elterjedésének keleti határai, a melyről ma semmit sem tudunk, legalább egy ideig az Ural innenső oldalán voltak, vagyis más szavakkal, hogy ezen népnek kiterjedése egykor azon tartományokra nyult ki, a melyekben a *'Tapar, Tabar, Sibir, Soper* stb. geográfiai elnevezések mai napig fennmaradtak. Észak- és Közép-Oroszország nem orosz földrajzi neveinek kutatója, Europaeus szintén megerősíti azon nézetet, hogy a finn-ugor néptörzs az Ural innenső részére is kiterjedt. S úgy látszik, hogy a régebbi időkben az európai Oroszország legnagyobb részét bírták, még pedig a Jeges-tengertől a Don felső folyásáig, a Balti-tengertől és a Visztulától az Uralig. A történelem is az ugorokat az európai Oroszország északkeleti részén találja, a hol részben mai napig fentartották magukat.

Nem lehetetlen tehát az a feltevés, hogy a szibériai sabarok vagy saberek a messze kiterjedt ugro-finn törzsek csak egy ágát képezték, a mely az európai Oroszország északi és Szibéria északnyugoti részét lakta. A mi azonban a tobolszki kerület északi részén lakó vogulokat és osztjásokat illeti, nem merjük eldönteni, hogy ők keletről jöttek-e, mint Castrén állítja, avagy az európai Oroszországból. A szamojédek nyomait a szamojéd népmaradványokon a Jeniszei és Tobolszk kormányzóságokban könnyen lehetne nyomon követni, nem így azonban a szibériai finnekét. Az a vélemény, hogy keletről vándoroltak, azon a tényen kívül, hogy az ural-altaji családhoz tartoznak, igen kevés geográfiai elnevezésre támaszkodik, úgy hogy nincs kizárva az ugoroknak Ázsiába való visszavándorlásuk sem.

Fentebb a szamojédekről emlékeztünk meg, a kik jelenleg a szibériai ugorok északi és keleti szomszédai. Egyes tények arra utalnak, hogy két különböző úton jöttek: a jurákok a Jeniszei torkolatának tundráin keresztül, míg az ú. n. osztják-szamojédek az Ob mentén vonultak a tobolszki kormányzóság felé és ezen nyugoti irányú vándorlásuk alatt az osztjásokat és vogulokat jelenlegi lakóhelyükön találták.

A mi egyrésztől Észak- és Közép-Oroszország, másrésztől Észak-Nyugat-Ázsia hajdani lakosainak egysége mellett beszélhet, az az itt és ott élt népeknek egységes kultúrája. Az árkokkal, sánczokkal ellá-

p. 344.

tott földvárak az említett vidékeken mindenütt találhatók és a lakosság kultúrájának termékei a Balti-tengertől az Irtis és Ob folyókig terjedő földsávon ugyanazok. Pl. valamennyi csud várban ott vannak a pontokkal, vonalakkal díszített cserepek, agyagedények. Néhány ilyen cserép, melyeket Inostrantzew A. tanár a Ladoga tóban talált, kőkorszakbeli balták mellett feküdt, a mi az észak ezen őslakóinak régi voltára vall. Azon koponyák, melyek Észak- és részben Közép-Oroszországban találhatók, jobbára dolichocephalok, mi által minden most ezen a vidéken lakó néptől különböznek és a szibériai ugorok, névszerint az osztjások és

vogulokhoz sorolandók. (Az ugor-magyarok ma brachicephalok, a mi más népekkel való keveredésnek tulajdonítandó).

A sabiroknak a sabarokkal, főleg pedig az ugro-finnekkal lehető rokonságáról fentebb idézett művemben ezeket írtam:

„A mi a sabirok (Σάβειροι) vagy másképen a byzantinusok sabir-ugorjai-nak avagy unno-sabirjai-nak az európai és ázsiai sabarokhoz való viszonyát illeti, nem tartjuk lehetetlennek, hogy ezek az előbbiekkal egy és ugyanazon nép. Támogatja ezen véleményt az ugor névnek a sabirok nevéhez való viszonya, másodszer a következő körülmény: A finnek ugor ágának (magyarok, osztjások, vogulok), továbbá a hozzájuk legközelebb álló permiek, zürjének stb. nyelvében osszét és egyéb kaukázusi nyelvek befolyásának észrevehető nyomait találjuk (főleg a fémneveket illetőleg), a mely arra a feltevésre utal, hogy a fentnevezett népek valamikor a Kaukázus északi részén laktak.¹ Miután az osszétéket az alánok vagy egy velük rokon nép utódainak tekinthetjük, az északról vagy nyugotról bevándorolt sabirok vagy unno-sabirok, mialatt hosszabb ideig az alánok szomszédságában éltek és mint a perzsák szövetségesei a kaukázusi és a Kaukázuson túl lakó népekkel közlekedtek, közvetítésükkel megismerkedhettek a finnekkal. Később ezen törzs, nyomatva erősebb népek által, északra vonult fel, a hol elágazott. A lökést ezen vándorláshoz talán az avarok adták, a kik Kr. u. 558-ban a Kaukázustól északra fekvő síkságra törtek és az ott élő alánokat, utigurokat, savirokat (sabirok) legyőzték és részben megsemmisítették”.

Patkanov S.

---

¹ L. Dr. Munkácsi B.: „Kaukasischer Einfluss in d. finnisch-ungarischen Sprachen" értekezését, Revue Orient. I., 1900, 39. s köv. 1.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XI. évf.

1900. november

9. szám.

A SZABIROK NEMZETISÉGE.

(Befejező közlemény)

p. 385.

Miután az őslakók ugor rokonságának elméletével végeztünk, a szláv rokonságról kell beszélnünk. Florinsky professzor nem ismeri véleményemet a tabarok (tyaparok), szabarok és szeberek nemzetiségéről s mind e népek feltételezett azonosságáról, ő csak európai sabirokat ismer, akikről Schaffarik azon hypothesisist állította fel, hogy ők előbb Szibériában laktak s onnan költöztek európai Oroszországba. Nevüket Florinsky lakhelyük északi fekvéséből (sabir = сыбырь) származtatja. Egyik nagyon részletes és értékes művében, melyet az ősz slávoknak szentel, a sabirok szibériai életmódjáról és kultúrájáról a következő képet rajzolja:

Ezen nép elterjedésének középpontja a tobolszki kormányzóság középső része, a Tawda, Tura, Tobol és középső Irtis völgyeiben, tehát körülbelül azon a vidéken, amelyet a régi térképek „Szibir” névvel jelölnek. Letelepedett nép voltak, szorgalmas földművelők, vadászattal és halászattal is foglalkoztak. Élénk kereskedésük volt, a mely a szabiroknak fémeket és fegyvert, arany és ezüst ékszert bőven szolgáltatott. Az Irtis, Tobol, Tura, Tawda folyamok voltak abban az időben az egyedüli utak, a melyeken az árukat Ázsia középpontjából az élénk kereskedelmű Biarmia-földre lehetett szállítani és viszont. Ezen kereskedelmi utak védelmére, egyrészt a dél nomádjai ellenében, másrészt az északi erdőségek vad finn származású (osztják és vogul) lakosaival szemben a szabirok a partok mentén, kimagasló hegyfokokon, művésziesen árkokkal és sánczokkal ellátott várakat építettek. A hol ezen földvárak legnagyobb számmal vannak, ott kellett lenni a nagyobb veszedelemnek, a hol pedig kevesebbet találni, ott a szabirok saját birtokának kellett lenni. Dalmatowtól nyugotra egész Jekaterinburgig,

p. 386.

így szól a szerző, ezen várak nem jönnek elő. Délen is hiányzanak az Isetj folyótól a Tetcha és Mias folyókig, a mennyire ez a vidék ismeretes. Nem kevés halom van ebben az országban, elosztva kisebb csoportokban. Ez azt bizonyítja, hogy az Isetj folyó vidéke az egységes Kurgánországban (курганное царство) feküdt s e miatt különös, mesterséges védelemre nem szorult, mely védelem kizárólagosan az északi erősségek ellen volt szükséges (1. I. 235. 1.).

A töméntelen ékített cserépedény, vassalak, fémeszközök lelete a régi sírokban, sírdombokban s a földvárakban mind azt bizonyítják, hogy ezen nép a fazekas- és kovácsmesterségben nem volt járatlan. És miután mindezek a maradványok magasabb

kultúrát feltételeznek, mint a milyent az egykorú osztjácoktól, voguloktól várhatunk, ebből a körülményből a fentemlített tudós azt következteti, hogy mindezek a maradványok a szláv szabiroktól erednek, a mit a szibír birodalom fővárosának neve is megerősíteni látszik.

A földvárakról mondja, hogy a szlávoknak volt Kelet-Európában egyedül az a szokásuk, hogy városaikat földsánczokkal és árkokkal vették körül, melyeket a IX. század óta még fafalakkal erősítettek meg. A krónikások, a kik az oroszoknak Jugria földére való száguldozásait írják le (IX. század óta), megemlítik ugyan a lakosok faerődítményeit, de a favárakról nem emlékeznek, a miatt nem hajlandó elfogadni, hogy ők ilyent építeni tudtak volna. Ez az oka, hogy miért nem említik a krónikások az ú. n. jugor várakat, mert tudvalevőleg a faépítmények nem állnak fenn sokáig. „Ediger és Kucsum idejében - mondja - a vogulok, osztjácok és tatárok szibériai váraikat másképp nem tudták építeni, mint a kazáni, bolgár és orosz minták nyomán. Ezen idő alatt fafalakkal, sánczművekkel, szekerekkel voltak körülvéve, nem pedig nyitott földsánczokkal. Innen van, hogy azon sok északi finn várnak, a melyet a régi Koronai földrajz (Книга Большому Чергежу) ír le, már nyoma sincs” (I. 240. l.).

A mi azonban a tulajdonképeni Szabirország földvárait illeti, melyeknek maradványai mai napig láthatók és a melyek az orosz foglalások alkalmával a tatároknak és szibériai finneknek szolgáltak védelmül, ezekre nézve az a véleménye, hogy mindezek a földvárak szláv eredetűek, bármelyik későbbi népnek szolgáltak is ezek menedékül. Néhány helyen ezek a népek orosz (vagy szláv-bolgár) minta után maguk is építettek várakat. Hogy ezen várak nem az ugro-finnnek találmánya, bizonyítja azon körülmény, hogy a finn népeknek sem a várra, nem annak alkatrészeire nincs köznevük. Florinsky azt hiszi,

p. 387.

hogy ha a finn *pilsäät* (палисадъ) szót s a finn nyelvnek a „város” s „körülkerítés” fogalmára vonatkozó szóhiányát tekintetbe vesszük, azt kell hinnünk, hogy a jugroknak és finn-bolgároknak a várépítés művészetét a szláv ó-bolgároktól és oroszoktól kellett elsajátítaniok. (I. 176. l.).

Északnyugoti Szibéria lakói életmódjának ezen képe bizony igen sok kifogás alá esik. Ha a szláv theoria tudós harczosa jelzett művében vizsgálat tárgyává tette volna azon régi maradványokat is, a melyek Tobolszktól északra találhatók¹, akkor bizonyára más képet alkot a szabir nép kultúrájáról. Láttá volna, hogy a földvárak nemcsak a „Szibír” országra szorítkoznak, hanem az alsó Irtis és az Ob egész völgyében gyakoriak, vagyis azon erdős vidékeken, a melynek vad lakosai ellen Florinsky szerint a művelt szabirok földvárakkal védekeztek. Igen sok ezen várak közül nem olyan nagy méretűek, mint a délen levők, de épen úgy árokkal és sánczczal védettek, a miről meg lehet ma is győződni, és a legtöbbnek neve, ellentétben Florensky idézett nyilatkozatával, az illető föld benszülött lakossága előtt jól ismert,² soknak pedig elnevezését még a krónikáktól és történetíróktól tudjuk (Castrén 58. l.). Ezen várak egységes származása mellett még többet mond északon és délen az a körülmény, hogy azokban mind a két helyen ugyanazon vassalakat és díszített cserepeket lehet találni. A várak északon is főleg kimagasló földnyelveken vannak építve, de nemcsak folyamok és folyók mentén, hanem pusztá vidékeken, erdők, mocsarak szélein, melyek semmi esetre sem kereskedelmi utak. Különben ilyen esetet maga Florinsky is említ egynéhányat.

Ami a kereskedést illeti, úgy látszik, hogy rendes karavánjáratok csak az országnak a tatároktól történt elfoglalása után kezdődnek, tehát a mikor rendes kormányzás vette kezdetét; míg ellenben akkor, a mikor itt apró országocskák voltak egymás mellett, a melyek örökös viszálykodásban éltek, a mint ez a szibíriai finnek hősi époszában visszatükröződik, a cserekereskedésnek egyszerűbb formái voltak meg, úgy körülbelül, a mint ezt Jurja Torgowitsch (1096) naív elbeszéléséből kivehetjük. A kereskedelem ilyen fokán valószínűleg nem voltak szükségesek a várak. Céljuk tehát más volt: az, a mint említettem,

hogy az ugorok és tatárok betörése ellen védelmül szolgáljanak.

---

¹ Castrén: Reiseberichte u. Briefe d. J. 1845-1849. 58. 1., 101. 1.

² Nyug.-Szibériában személyesen láttam több mint tizet. Ezekről egy archeol. térképpel kiadandó értekezésben akarok beszámolni.

p. 388.

E mellett tanúskodik az ország meghódításának története, a benszülöttek szóhagyománya; de hogy az említett törzsek mindegyike maga építette a várát, azt alig lehet feltenni, mert tudomásunk szerint sem az osztjácoknak, sem a voguloknak nem volt hozzá eszközük és nem is állottak a művészet olyan fokán, a mely szükséges az ilyen építkezéshez. Ha ezen földvárak ismeretlen építőit, kik egy időben kovácsok és fazekasok voltak, mégis szlávoknak tartanánk, a mihez hiányzik az elegendő számú és erejű bizonyíték, akkor el kellene fogadnunk azt, hogy ők majdnem a Jeges-tengerig terjeszkedtek és azután a vad és harciaszias finneknek engedték át helyüket, de ez olyan hypothesis, mely nem fogadható el. Ellenben az orosz annalesekből és európai utazók műveiből tudjuk, hogy a jugrok a XI-XIV. században az Ural mindkét oldalán egész a Jeges-tengerig értek. Florinskynek azon állítása, hogy az osztjácoknak és voguloknak a város fogalmára nem lett volna szavuk, nem egészen áll, mert az elsők *voš, voč*, az utóbbiak *us, uš*,¹ névvel nevezik. Minthogy Tobolszktól északra a várost kivéve az egész vidéken nincsenek sírdombok, csak délre, erdős és sík vidéken, melyek inkább alkalmasak a marhatenyésztésre és itt a földvárakkal együtt található: ez a mellett bizonyít, hogy e sírokat talán nomád népek készítették, melyek itt hosszabb ideig tartózkodtak. Róluk tesz említést a déli tobolszki kerület tatárainak (a karakitanoknak) egy néphagyománya, valamint a kirgizek és kalmukoké is délnyugotra. Ezen véleményünket az a körülmény is támogatja, hogy a várak és sírdombokban talált tárgyak egymástól jelentékenyen különböznek. Az elsőben cserepeket, vassalakat, állati csontokat, csontnyilakat s ritkán található más, míg a kurgánok emberi csontokon, csontvázakon kívül nem ritkán jelentékeny bronz, arany és ezüst kincseket rejtnek. Mindezek után igen merésznek tartjuk a sírdombokban talált holmikat azon népnek tulajdonítani, a melyik a földvárakat hagyta hátra, s ha van is néhány közös vonás bennük, e tényben a szabirok szláv eredetének bizonyítékát látni nem lehet, mert nevük nem a halmokkal, hanem csak a földvárakkal van összekötve.

Mi csak a mondottakra szorítkozunk annak a hypothesisnek a megcáfolásában, a mely É.-Ny.-Szibéria lakóit szlávoknak tartja. A mi pedig az oroszok *saper* nevét illeti, mely azon hypothesisist erősíteni látszik, bizonyos, hogy az későbbi eredetű.

---

¹ Ezenkívül ismeretesek a finn *linna*, észt *linn*, vót *linna*, *lidna*, mordvin *os*, (Ahlquist: Kulturwörter d. westf. Spr. 182. 1.)

p. 389.

A mint a fentebb elmondottakból látható, a két hypothesis közül egyik sem elegendő tökéletes arra nézve, hogy ezen homályos kérdést, t. i. a szabirok v. szabarok eredetét, nemzetiségét, kultúráját stb. tisztázza. De mégsem hiábavaló ilyen hypothesis felállítása, mert első sorban az összehordott anyagot bírálva vizsgálja és az adatokat igyekszik rendezni.

Patkanov S.